

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-42-50](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-42-50)
УДК 349.6:351.86(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ ВІДПОВІДНО ДО ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРАВОВИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Нестеренко А. О.

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL AUDIT IN LINE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND WARTIME CHALLENGES: LEGAL DIMENSION OF NATIONAL SECURITY

Anna Nesterenko

Анотація

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню трансформації інституту екологічного аудиту в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Повномасштабна збройна агресія спричинила масштабне руйнування екосистем, актуалізувавши екологічну безпеку як пріоритетний складник національної безпеки держави. Доведено, що традиційна ринкова модель екоаудиту як добровільного інструменту приватного сектора, спрямована на мінімізацію комерційних ризиків у мирний час, повністю вичерпала свій потенціал. Виявлено нормативний вакуум у Законі України «Про екологічний аудит», який позбавлений правових механізмів для процесуальної фіксації, оцінки й верифікації шкоди, завданої докільню воєнними факторами.

З метою подолання виявленого деструктивного дисонансу обґрунтовано необхідність переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення безпеки держави. Оновлений інститут має виступити обов'язковим юридичним фільтром під час реалізації національного Плану відновлення. Впровадження стратегічного екоаудиту постраждалих регіонів та детекції земель сільськогосподарського призначення визначено як єдиний спосіб забезпечення зобов'язань України щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року та залучення іноземних інвестицій за європейським принципом «Do No Significant Harm» (не завдавай значної шкоди докільню).

Сформульовано пропозиції щодо реформування законодавства. Обґрунтовано доцільність інтеграції до профільного Закону спеціального воєнного розділу, легалізації правового статусу «військово-екологічного аудитора» та внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України задля визнання висновків екоаудиту офіційним джерелом доказів у провадженнях за фактами екоциду. Комплексна модернізація інституту закладе тривкий фундамент для довгострокового безпечного розвитку суспільства.

Ключові слова: національна безпека, правові гарантії, екологічний аудит, правове регулювання, інститут екологічного аудиту, Цілі сталого розвитку, воєнний стан, екологічна безпека, екологічна шкода.

Abstract

The article is devoted to a theoretical and legal study of the transformation of the institute of environmental audit in Ukraine under the conditions of martial law and post-war recovery. Full-scale armed aggression has caused large-scale destruction of ecosystems, actualizing environmental security as a priority component of the state's national security. It is proven that the traditional market model of environmental audit as a voluntary tool of the private sector, aimed at minimizing commercial risks in peacetime, has completely exhausted its potential. A regulatory vacuum has been identified in the Law of Ukraine «On Environmental Audit», which lacks legal mechanisms for the procedural recording, assessment, and verification of damage caused to the environment by military factors.

In order to overcome the identified destructive dissonance, the necessity of transferring environmental auditing activity into the vertical of public-legal enforcement of national security is substantiated. The updated institute must serve as a mandatory legal filter during the implementation of the national Recovery Plan. The introduction of strategic environmental audit of the affected regions and safety detection of agricultural lands is defined as the only way to ensure Ukraine's commitments regarding the UN Sustainable Development Goals until 2030 and to attract foreign investment in accordance with the European «Do No Significant Harm» principle.

Proposals for legislative reform have been formulated. The expediency of integrating a special wartime section into the specialized Law, legalizing the legal status of a «military-environmental auditor», and amending the Criminal Procedure Code of Ukraine to recognize the findings of an environmental audit as an official source of evidence in criminal proceedings on the facts of ecocide is substantiated. Comprehensive modernization of the institute will lay a solid foundation for the long-term secure development of society.

Key words: National security, legal guarantees, environmental audit, legal regulation, institute of environmental audit, Sustainable Development Goals, martial law, environmental security, environmental damage.

1. Вступ. Повномасштабна збройна агресія проти України радикально трансформувала традиційні уявлення про систему забезпечення національної безпеки, вивівши екологічну безпеку на рівень критичних пріоритетів виживання держави. Навмисне руйнування промислових об'єктів, затоплення шахт, масове мінування земель сільськогосподарського призначення, знищення заповідних фондів та забруднення водних ресурсів становлять пряму загрозу для життя населення та економічної життєздатності країни. Масштаби сучасного екоциду свідчать про те, що довкілля стало свідомим об'єктом ураження, що вимагає негайного правового реагування на загальнодержавному рівні. Водночас, попри умови воєнного стану, Україна залишається інтегрованою у світову спільноту і підтверджує свої зобов'язання щодо виконання Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Відповідно, поствоєнне відновлення держави не може відбуватися за застарілими ресурсомісткими моделями, а має базуватися на принципах «зеленої реконструкції» та сучасного екологічного менеджменту.

У цьому зв'язку особливого значення набуває інститут екологічного аудиту, який традиційно розглядався в юридичній науці переважно як інструмент ринкового контролю, добровільної оцінки екологічної ефективності підприємств або супутній елемент цивільно-правових угод при зміні власності чи приватизації. Проте сучасні виклики воєнного часу вимагають докорінного правового переосмислення цього інструменту, оскільки наразі існує глибокий дисонанс між чинною нормативно-правовою базою України у сфері екологічного аудиту, яка розроблялася виключно під умови мирного часу й орієнтована на стандартний господарський моніторинг, та новими геополітичними і безпековими реаліями.

З огляду на це, сьогодні екологічний аудит має трансформуватися із вузькоспеціалізованого інструменту еко-менеджменту в еколого-правовий механізм стратегічного значення. Оновлений інститут покликаний забезпечувати фіксацію та юридичну верифікацію обсягів екологічної шкоди, завданої воєнними діями, для

подальшого формування доказової бази у міжнародних судових інстанціях. Крім того, він має здійснювати правовий контроль за станом критично важливих природних ресурсів, зокрема земель і водних об'єктів, в інтересах національної безпеки, а також виступати правовим гарантом цільового й екологічно безпечного використання інвестицій під час реалізації національних планів відновлення згідно з Цілями сталого розвитку.

Попри очевидну стратегічну значущість таких перетворень, в українському екологічному праві все ще відсутня цілісна теоретико-правова концепція подібної трансформації, а чинне законодавство не містить чітких процедур проведення екоаудиту територій та об'єктів, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій. Розв'язання цієї науково-практичної проблеми має важливе теоретичне значення для розвитку науки екологічного права та безпосереднє практичне значення для посилення безпекового потенціалу України, захисту її суверенних інтересів на міжнародній арені й забезпечення сталого суспільного розвитку у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретико-правові засади формування екологічної політики та інструментів її реалізації тривалий час перебувають у центрі уваги провідних вітчизняних фахівців. Зокрема, фундаментальні аспекти правового забезпечення державної екологічної політики, правові форми й способи гарантування якості довкілля та раціонального природокористування детально досліджено у О.Я. Лазора, А.Б. Качинського та О. С. Заржицького. Питання загальної методології, класифікаційних ознак та передумов впровадження екологічного аудиту як невід'ємного елемента системи екологічного менеджменту в Україні висвітлено у науковому доробку Ю. А. Бондар, тоді як взаємозв'язок екоаудиторської діяльності з механізмами державного екологічного контролю отримав комплексне відображення у наукових узагальненнях Т. В. Саєнко.

Новий імпульс розвитку досліджуваної проблематики дала інтеграція України до світового

екологічного простору та офіційне закріплення орієнтирів Національної доповіді щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. У цьому контексті науковці почали переосмислювати прагматичну роль екоаудиту; так, Н. О. Лобода, О. М. Чабанюк та Х. А. Стаднюк у своїх працях здійснили аналітичний дискурс екологічного аудиту як важливої функції сталого розвитку, наголошуючи на проблемах нормативно-правового врегулювання обліку екологічних витрат підприємств. Паралельно відбувалася галузева спеціалізація цього правового інституту, прикладом чого є дослідження Г. І. Грещук, яка обґрунтувала правові механізми розвитку екологічного аудиту земель саме сільськогосподарського призначення в умовах вітчизняної земельної реформи.

Радикальна зміна безпекових реалій та виникнення загрози глобальної екологічної катастрофи внаслідок бойових дій змістили фокус уваги юридичної спільноти на фіксацію воєнних злочинів проти довкілля. Перші ґрунтовні спроби правової оцінки та документального підтвердження масштабного нищення екосистем відображено у колективній праці А. П. Бущенко, А. Б. Благої, М. О. Медведєвої та Т. Р. Короткого, де було наочно продемонстровано межу виживання природи в умовах збройного конфлікту. У працях М. В. Краснової, Г. В. Анісімової, Р. С. Кіріна та експертних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень – активно аналізуються правові аспекти доступу до екологічної інформації під час воєнного стану, взаємодія органів контролю у надзвичайних ситуаціях, а також кримінально-правові параметри кваліфікації екоциду. Науковці одноставно доводять необхідність вибудовування міцної правової системи екологічної безпеки, інтегрованої у загальну структуру захисту суверенітету держави.

Попри значну цінність зазначених наукових праць, доводиться констатувати, що системна трансформація самого інституту екологічного аудиту під вимоги воєнного часу та повоєнної «зеленої» відбудови залишається практично недослідженою. Наявні публікації здебільшого або розглядають класичний екоаудит як добровільний комерційний інструмент мирного часу, або фокусуються виключно на кримінальному переслідуванні за екоцид, залишаючи поза увагою проміжний, але критично важливий еколого-правовий механізм – обов'язковий стратегічний екоаудит деокупованих та уражених війною територій. Таким чином, відсутність цілісної

концепції модернізації цього інституту як правового гаранта національної безпеки та виконання Цілей сталого розвитку в кризових умовах зумовлює актуальність нашого дослідження.

2. Мета статті – обґрунтування цілісної теоретико-правової концепції трансформації інституту екологічного аудиту в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, що передбачає його переосмислення як стратегічного правового механізму забезпечення національної безпеки, фіксації воєнної екологічної шкоди та гарантування сталого розвитку держави. Реалізація цієї мети спрямована на подолання наявного доктринального та нормативно-правового дисонансу між інструментами екологічного менеджменту мирного часу й безпековими реаліями сьогодення. Це дозволить сформувати теоретичне підґрунтя та практичні рекомендації для розробки чітких юридичних процедур верифікації збитків довкіллю для міжнародних судових інстанцій, здійснення правового контролю за станом критично важливих природних ресурсів на деокупованих і постраждалих територіях, а також нормативного супроводу процесів повоєнної «зеленої реконструкції» відповідно до європейських стандартів та Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року.

3. Виклад основного матеріалу. Переосмислення правової природи інституту екологічного аудиту в сучасних умовах вимагає детального аналізу його традиційного змісту та виявлення тих системних деформацій, які унеможливають його ефективне використання в період правового режиму воєнного стану. У вітчизняній юридичній та економічній доктринах екологічний аудит тривалий час позиціонувався як інструмент ринкового типу, що інтегрований у загальну систему екологічного менеджменту підприємств.

Досліджуючи передумови виникнення та ретроспективу становлення інституту екологічного аудиту в Україні, науковці тривалий час наголошували на його прагматичній ролі у зниженні комерційних ризиків, підвищенні інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання та оптимізації їхньої взаємодії з контролюючими органами. Зокрема, Ю. А. Бондар обґрунтовує, що впровадження екологічного аудиту в національну практику було безпосередньо пов'язане з переходом до ринкових відносин та необхідністю реалізації Концепції сталого розвитку України [1, с. 173]. Автор наголошує, що еко-

логізація господарської діяльності підприємств та підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародних ринках капіталу є неможливими без функціонування аудиту як невід'ємного елемента загальної системи екологічного менеджменту, який мінімізує фінансові втрати від природоохоронних санкцій.

Водночас, здійснюючи критичний аналітичний дискурс цієї проблематики, Н. О. Лобода та О. М. Чабанюк звертають увагу на зворотний, менш ефективний бік суто ринкової моделі екоаудиту зазначаючи, що екологічний аудит в Україні тривалий час перебував на початковому етапі розвитку через системне небажання менеджменту підприємств реально відображати та фіксувати екологічні витрати [2, с. 187]. Це зумовлювалося прагненням бізнесу уникнути додаткового фінансового навантаження та врахування сум із оподаткованого доходу, що, за відсутності жорстких державних стандартів екологічної звітності, перетворювало добровільний аудит на формальну процедуру, яка не здатна була зупинити темпи забруднення довкілля промисловими гігантами та захистити здоров'я населення.

З інституційного погляду, взаємозв'язок цього інструменту з державними важелями впливу деталізує Д. А. Новикова, вказуючи, що екологічний аудит та державний екологічний контроль мають спільну інформаційну базу [3, с. 199]. Проте ключова відмінність полягає в тому, що аудит володіє значно вищим рівнем аналітичної гнучкості, дозволяючи оцінювати не лише поточне дотримання нормативів, а й стратегічні екологічні ризики підприємства. Проте в умовах мирного часу ця аналітична гнучкість використовувалася майже виключно в межах приватноправових відносин для оптимізації корпоративного управління.

Проте сьогодні, коли навколишнє природне середовище України зазнає цілеспрямованого та нищівного воєнного впливу, традиційна модель екоаудиту як добровільного інструменту приватного сектора повністю вичерпала свій потенціал, що актуалізує потребу його нормативного переведення у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки.

Теоретичним підґрунтям такої трансформації є фундаментальна праця О. С. Заржицького щодо правового забезпечення екологічної політики, згідно з якою юридичні форми та способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно змінюватися відповідно до масштабів глобальних

викликів та безпекових пріоритетів держави. Науковець доводить, що юридичні гарантії охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування є базовим елементом суверенітету держави [4, с. 87–89].

В умовах сучасного збройного конфлікту, який, за оцінками правозахисних організацій, системно руйнує природні ландшафти й ставить екосистеми на межу виживання, екологічний аудит має остаточно позбутися суто комерційного вектору. Він повинен трансформуватися у жорстко регламентований, обов'язковий інструмент публічного права, спрямований на детекцію екологічних загроз, процесуальну фіксацію воєнних злочинів проти довкілля та нормативно-правове забезпечення сталого відновлення держави.

Практична інституціоналізація запропонованої концепції та її нормативне втілення у загальну систему національної безпеки вимагають детального критичного аналізу сучасного стану вітчизняного законодавства.

Проведення такого аналізу дозволяє констатувати, що наявний масив природоохоронних норм характеризується суттєвою диспропорцією між декларативним закріпленням екологічних прав і реальною відсутністю процесуальних механізмів їх захисту в кризових умовах воєнного часу.

Національне екологічне законодавство тривалий час розвивалося відірвано від загального контексту оборони країни, орієнтуючись переважно на фіскальні та регуляторні функції регулювання стабільного промислового виробництва. Це призвело до виникнення значних структурних суперечностей, дублювання повноважень контролюючих органів та повної відсутності оперативних міжгалузевих зв'язків між екологічним правопорядком, процесуальними стандартами та нормами міжнародного гуманітарного права. Перехід від теоретичних основ до конкретних юридичних процедур фіксації екологічних наслідків війни актуалізує потребу дослідження чинного законодавства на предмет його відповідності викликам правового режиму воєнного стану. Таке дослідження унаочнює, що більшість існуючих правових інструментів позбавлені необхідного ступеня імперативності, через що вони виявляються неефективними перед обличчям масштабного та цілеспрямованого воєнного руйнування екосистем.

У такому контексті об'єктивна ревізія законодавчого масиву дозволяє чітко локалізувати розрив між застарілими методологічними підходами та новими безпековими реаліями держави.

Оскільки будь-яка системна реформа правового інструменту повинна спиратися на об'єктивну оцінку його чинної нормативної моделі, першочерговим кроком у цьому напрямі є звернення до засадничого нормативного акта, що покликаний регламентувати зазначені суспільні відносини. У науковій доктрині обґрунтовано зазначається, що юридичні форми й способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно трансформуватися відповідно до масштабів глобальних загроз [5]. Оскільки правові гарантії раціонального природокористування та екологічної безпеки є невід'ємним елементом державного суверенітету, детальне вивчення першоджерел правового регулювання виступає єдиним способом подолання нормативного хаосу та розробки дієвих механізмів фіксації екологічних збитків.

Ключовим елементом правового регулювання цієї сфери є Закон України «Про екологічний аудит» [6], який визначає організаційні та правові засади здійснення цієї діяльності. Згідно зі статтею 1 цього Закону, екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збір і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства. Проте критичний юридичний аналіз цієї базової дефініції крізь призму викликів сьогодення викриває її повну функціональну обмеженість. Разом з тим, чинна законодавча дефініція орієнтована виключно на оцінку техногенного впливу в мирний час і не містить правових алгоритмів фіксації шкоди, завданої воєнними факторами, що створює глибокий нормативний вакуум. Законодавець у 2004 році обмежив сутність аудиту виключно перевіркою «відповідності вимогам законодавства», повністю проігнорувавши необхідність фіксації наслідків застосування зброї, оцінки мінного забруднення ґрунтів та збору юридично значущих доказів для міжнародного судочинства, що робить чинну модель закону непридатною для захисту національних інтересів у сучасних реаліях.

У контексті загальнотеоретичних підходів, правові форми й способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно трансформуватися відповідно до глобальних викликів та пріоритетів державної безпеки. Як слушно зазначала А.К. Соколова, юридичні гарантії ефективного

використання природних ресурсів та охорони довкілля є базовим елементом суверенітету держави [7, с. 107]. У сучасних реаліях це означає, що держава повинна імперативно розширити межі застосування обов'язкового екологічного аудиту, перетворивши його з факультативної процедури на безальтернативний інструмент публічного контролю.

Важливою складовою правового інструментарію є взаємозв'язок екоаудиторської діяльності з механізмами державного екологічного контролю, що детально відображено у сучасній навчально-методичній літературі. В. В. Стрельник наголошує, що екологічний аудит та екологічний контроль мають спільну інформаційну базу, проте аудит володіє значно вищим рівнем аналітичної гнучкості [8]. В умовах воєнного стану, коли на проведення планових та позапланових перевірок Державною екологічною інспекцією України накладено суворі мораторії з метою зниження тиску на бізнес, саме незалежний екологічний аудит спроможний забезпечити безперервність екологічного моніторингу та оцінки ризиків.

На сучасному етапі розвитку нашої держави збройний конфлікт руйнує природне середовище системно і транскордонно, ставлячи живі організми та цілі екосистеми на межу виживання. Перші ґрунтовні спроби документального підтвердження масштабного нищення природи на сході України, здійснені Українською Гельсінською спілкою з прав людини, наочно довели, що бойові дії спричиняють довгострокове забруднення водоносних горизонтів, деградацію заповідних зон та хімічне отруєння атмосфери [9]. Катастрофічним прикладом воєнного часу, що вимагає негайного екоаудиторського втручання, став навмисний підлив Каховської ГЕС, який призвів до затоплення тисяч гектарів земель, знищення унікальних біотопів та масштабного вимивання токсичних речовин із промислових відстійників у Чорне море.

Особливе значення в цих умовах має процесуальне закріплення завданої екологічної шкоди з метою її подальшої компенсації у міжнародних судових інстанціях. Наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розробило низку методик для розрахунку збитків, зокрема за забруднення атмосферного повітря, за засмічення земель та за шкоду водним об'єктам [10; 11]. Проте для того, щоб ці розрахунки набули статусу беззаперечних доказів у Міжнародному кримінальному суді при кваліфікації злочину екоциду, вони повинні базуватися на

матеріалах комплексного, державного воєнно-екологічного аудиту, проведеного за верифікованими міжнародними стандартами ISO 14015 та ISO 19011.

Окремої уваги в межах нашого дослідження заслуговує правовий режим земель сільськогосподарського призначення, які є основою економічної та продовольчої безпеки України. Руйнування організаційно-господарських структур внаслідок воєнних дій та масштабне замінування угідь вимагають нових правових механізмів регулювання земельних відносин та розвитку екологічного аудиту земель. О.М. Немошкалов обґрунтовано доводить, що екоаудит земель у процесі земельної реформи виступає головним гарантом сталого землекористування та захисту прав власників паїв [12, с. 101-102]. В умовах війни цей інструмент повинен трансформуватися у обов'язкову державну процедуру безпекової детекції ґрунтів перед їхнім поверненням у господарський обіг.

Прикладом критичної необхідності такого аудиту земель є ситуація на деокупованих територіях Харківщини, Херсонщини та Чернігівщини, де сотні тисяч гектарів родючих чорноземів всіяні уламками снарядів, нерозірваними мінами та просочені залишками ракетного палива. Пряме відновлення аграрного виробництва на таких ділянках без попереднього екологічного аудиту загрожує катастрофічними наслідками: важкі метали (свинець, кадмій, миш'як) через кореневу систему рослин потрапляють у зернові та овочеві культури, роблячи українську агропродукцію токсичною та непридатною для споживання як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Обов'язковий екоаудит у цьому випадку є правовим інструментом, що визначає юридичну можливість або заборону експлуатації конкретної земельної ділянки.

Глобальні орієнтири розвитку нашої держави чітко зафіксовані у Національній доповіді щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, де екологічна безпека інтегрована в усі сфери суспільного життя. Досягнення ЦСР 15 («Збереження екосистем суші») та ЦСР 6 («Чиста вода та належні санітарні умови») вимагає від уряду впровадження жорстких інструментів екологічного контролю та обліку природного капіталу []. Модернізований інститут екологічного аудиту має стати тим правовим містком, який дозволить збалансувати нагальні потреби економічного відновлення із довгостроковими зобов'язаннями України щодо збереження біорізноманіття та протидії кліматичним змінам.

Здійснюючи аналітичний дискурс екологічного аудиту як функції сталого розвитку звертається увага на серйозну проблему нормативно-правового врегулювання обліку екологічних витрат на підприємствах. Науковці підкреслюють, що відсутність чітких стандартів передачі екологічної інформації та небажання органів управління відображати реальні екологічні збитки у фінансовій звітності гальмують розвиток екоаудиту в Україні [2]. Для подолання цієї тенденції у поствоєнний період необхідно на законодавчому рівні зобов'язати суб'єктів господарювання, що здійснюють відбудову промислових гігантів, вести відокремлений облік екологічних витрат та супроводжувати кожен етап фінансування матеріалами незалежного екоаудиту.

У контексті залучення міжнародної фінансової допомоги для реалізації План відновлення України, екологічний аудит набуває статусу ключового юридичного критерію. Західні донори, міжнародні фінансові інституції (ЄБРР, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк) та уряди країн-партнерів висувують суворі вимоги щодо дотримання європейських екологічних директив та принципів «Do No Significant Harm» (не завдавай значної шкоди довкіллю). Жоден великий інфраструктурний проект – будь то будівництво нового металургійного комбінату замість зруйнованої «Азовсталі» чи відновлення житлових кварталів у Маріуполі та Бучі – не отримає закордонних грантів чи пільгових кредитів, якщо він не пройде всебічного превентивного екологічного аудиту.

Ретроспективний аналіз формування земельного та природоохоронного законодавства в Україні свідчить, що на початкових етапах державної незалежності інститути управління земельними ресурсами формувалися в умовах гострого браку екологічних орієнтирів, фокусуючись переважно на фіскальних та майнових аспектах земельної реформи. Постанови Кабінету Міністрів України початку 1990-х років щодо земельної реформи заклали основу приватизації, але практично ігнорували правові механізми захисту ґрунтів від виснаження та деградації. Сьогодні ми не маємо права повторити ці помилки; повоєнна відбудова України не повинна зводитися до хаотичного будівництва, а має базуватися на міцному еколого-правовому фундаменті.

Пропонована нами модель обов'язкового стратегічного екологічного аудиту територій територіальних громад, які перебували в зоні окупації або активних бойових дій, передбачає

оцінку не окремого підприємства, а всього природно-ресурсного комплексу регіону. Прикладом успішної реалізації елементів такого підходу є пілотні проекти з оцінки руйнувань у Київській та Чернігівській областях, де за участю міжнародних експертів проводиться комплексний аудит лісових масивів, що постраждали від пожеж внаслідок обстрілів, та русел річок, забруднених затопленою військовою технікою. Результати такого стратегічного аудиту мають стати основою для розробки місцевих програм комплексного відновлення та просторового планування територій.

Реалізація цих амбітних завдань вимагає негайного внесення системних змін до чинного законодавства України. По-перше, необхідно доповнити Закон України «Про екологічний аудит» [6] спеціальним розділом «Особливості проведення екологічного аудиту в умовах воєнного стану та періоду повоєнного відновлення». По-друге, слід законодавчо врегулювати статус «військово-екологічного аудитора», визначивши жорсткі вимоги до його кваліфікації, сертифікації та відповідальності. Крім того, на рівні Кримінального процесуального кодексу України доцільно закріпити норму, згідно з якою висновок сертифікованого екологічного аудитора щодо обсягів воєнної шкоди довіллю визнається офіційним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Резюмуючи вищевикладене, можна стверджувати, що інститут екологічного аудиту в Україні потребує значної трансформації, перетворюючись із локального комерційного інструменту на основний правовий механізм забезпечення екологічної безпеки держави. Впровадження обов'язкового стратегічного екоаудиту уражених територій та інтеграція його результатів у систему фінансового планування відбудови дозволить Україні не лише ефективно захистити свої суверенні права на міжнародній арені та стягнути з агресора справедливі репарації, а й забезпечити реалізацію Цілей сталого розвитку, побудувавши безпечне, екологічно чисте та квітуче майбутнє для наступних поколінь.

4. Висновки. У підсумку, проведене дослідження засвідчило, що традиційна ринкова мо-

дель екологічного аудиту як добровільного інструменту приватного сектора повністю вичерпала свій потенціал в умовах повномасштабної збройної агресії. Сучасні масштаби руйнування екосистем вимагають імперативного переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки держави. Чинний Закон України «Про екологічний аудит» відображає архаїчні підходи мирного часу і не містить правових алгоритмів процесуальної фіксації та верифікації шкоди, завданої воєнними факторами, що робить його непридатним для захисту національних інтересів у сучасних реаліях.

Виявлений глибокий нормативний вакуум у профільному Законі підтверджує, що існуючий правовий інструментарій мирного часу повністю вичерпав свій функціональний потенціал і не здатний забезпечити процесуальну фіксацію та верифікацію шкоди, завданої воєнними факторами.

З огляду на це, стратегічним вектором розвитку зазначених суспільних відносин має стати імперативне переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки, де оновлений інститут виступить обов'язковим юридичним фільтром у процесі повоєнного відновлення держави відповідно до Цілей сталого розвитку ООН та європейського принципу «Do No Significant Harm».

Така комплексна нормативна трансформація, що передбачає легалізацію правового статусу військово-екологічного аудитора та модернізацію кримінально-процесуального законодавства для належної фіксації доказів екоциду, дозволить не лише ефективно захистити суверенні права України та стягнути справедливі репарації на міжнародній арені, а й закладе тривкий еколого-правовий фундамент для безпечного розвитку майбутніх поколінь. Загалом, комплексна реформа інституту екологічного аудиту перетворить його на магістральний правовий важіль, який забезпечить надійний захист суверенних прав України, стягнення справедливих репарацій на міжнародній арені та закладе міцний еколого-правовий фундамент для безпечного розвитку майбутніх поколінь..

References:

1. Bondar, Yu. A. (2013). Vprovadzhennia ekolohichnoho audytu v Ukraini [Implementation of ecological audit in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Herald of Donbas]*, (2), 172-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_2_31

2. Chabaniuk, O. M., & Loboda, N. O. (2020). Ekolohichniy audyt ta yoho orhanizatsiia u napriami staloho rozvytku suspilstva [Ecological audit and its organization in the direction of sustainable development of society]. In O. I. Cherevko et al. (Eds.), *Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku ekonomiky: problemy, perspektyvy, mizhnarodnyi dosvid: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (23 kvitnia 2020 r.)* [Mechanisms for Ensuring Sustainable Economic Development: Problems, Prospects, International Experience: Materials of the I International Scientific and Practical Conference (April 23, 2020)] (pp. 187-188). Kharkiv: KhDUKhT.
3. Samusevych, Ya. V., Tenytska, I. A., & Novykova, D. A. (2023). Ekolohichniy kontrol, monitorynh ta audyt: normatyvno-pravove zabezpechennia ta mekhanizm realizatsii v Ukraini [Environmental control, monitoring and audit: regulatory and legal support and implementation mechanism in Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable Economy]*, (2), 196-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2023_2_30
4. Zarzhytskyi, O. S. (2002). *Pravovi aspekty rehionalnoi ekolohichnoi polityky (na materialakh Prydniprovskoho rehionu)* [Legal aspects of regional environmental policy (based on materials of the Dnipro region)] (Doctoral dissertation, Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine).
5. Vasiuta, O. V. (2002). *Problemy ekolohichnoi polityky Ukrainy v konteksti hlobalnogo rozvytku* [Problems of Ukraine's environmental policy in the context of global development] (Doctoral dissertation abstract, Institute of Political and Ethnonational Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2004). *Pro ekolohichniy audyt: Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 No 1862-IV* [On Environmental Audit: Law of Ukraine of June 24, 2004 No. 1862-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text>
7. Sokolova, A. K., & Cherkashyna, M. K. (2021). Pravovi aspekty vykorystannia pryrodnykh resursiv z ozdorovchoiu ta rekreatsiinoiu zonoiu v Ukraini [Legal aspects of using natural resources with a health and recreation zone in Ukraine]. In *Efektivnist rehuliuвання ekolohichnykh, pryrodoresursnykh ta kosmichnykh vidnosyn dlia staloho rozvytku: pravo, instytutsii, suchasni informatsiini tekhnolohii: Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Effectiveness of Regulation of Ecological, Natural Resources and Space Relations for Sustainable Development: Law, Institutions, Modern Information Technologies: Materials of All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (p. 232). Kyiv: Vydavnytstvo "Naukova Stolysia".
8. Strelnyk, V. V., Rohovenko, O. V., & Tarasenko, D. S. (2025). Ekolohichniy audyt yak instrument ekolohichnoho kontroliu: pravovyi aspekt ta problemy vprovadzhennia v Ukraini [Environmental audit as a tool of environmental control: legal aspect and problems of implementation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo* [Uzhhorod National University Scientific Herald. Series: Law], 2(92). URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350449>
9. Ukrainian Helsinki Human Rights Union. (n.d.). *Ofitsiynyi sait* [Official website]. URL: <https://www.helsinki.org.ua/>
10. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. (2009). *Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rozmiriv vidshkoduvannia zbytkiv, zapodiianykh derzhavi vnaslidok porushennia zakonodavstva pro okhoronu ta ratsionalne vykorystannia vodnykh resursiv: Nakaz Minpryrody Ukrainy; Metodyka vid 20.07.2009 № 389* [On approval of the Methodology for calculating the amount of compensation for damages caused to the state as a result of violation of legislation on the protection and rational use of water resources: Order of the Ministry of Ecology of Ukraine; Methodology dated July 20, 2009 No. 389]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09>
11. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2022). *Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh terytoriiam ta obektam pryrodno-zapovidnogo fondu vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Nakaz Mindovkillia Ukrainy; Forma tipovoho dokumenta vid 13.10.2022 № 424* [On approval of the Methodology for determining damage and losses caused to territories and objects of the nature reserve fund as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Order of the Ministry of Environment of Ukraine; Form of a typical document dated October 13, 2022 No. 424]. URL: <https://mep.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennya-metodyky-vyznachennya-shkody-ta-zbytkiv-zavdanyh-terytoriyam-ta-obektam-pryrodno-zapovidnogo-fondu-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federatsiyi/>
12. Nemoshalov, O. M. (2025). Aktualni problemy ekolohichnoho audytu zemelnykh resursiv v Ukraini [Current problems of environmental audit of land resources in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Ekolohiia* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Ecology], (33), 95-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2025_33_9

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нестеренко Анна Олександрівна
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри права
факультет управління, економіки та права,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького
e-mail: anna.nesterenko@lvet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1482-7132

Anna Nesterenko
PhD in Law, Associate Professor at the
Department of Law
Faculty of Management, Economics and Law,
Stepan Gzhytskyi Lviv National University of
Veterinary Medicine and Biotechnologies
e-mail: anna.nesterenko@lvet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1482-7132

Дата надходження статті: 18.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 14.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026